

INSTITUȚIILE LECTURII ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

ADRIANA MAN SZEKELY

Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca

Facultatea de Istorie-Filosofie

adrianasz2003@yahoo.fr

Cuvinte cheie: Biblioteci, Politici culturale, Modele culturale, Practici de lectură, Interbelic

Keywords: Libraries, Cultural policies, Cultural patterns, Practices reading, Interwar period

Lucrarea își propune să prezinte modalitățile de remodelare a sistemelor de biblioteci, ca instituții ale lecturii, după modele și în funcție de condițiile sociale, politice și culturale ale perioadei interbelice.

Prima parte a lucrării se concentrează pe cazul francez al remodelării rețelelor de biblioteci între cele două răboaie mondiale. Cea de-a doua parte a materialului se axează pe câteva dintre reperele politicii culturale în România interbelică precum și pe modul în care aceste politici au influențat practicile de lectură din biblioteci, în special cele sătești.

Concluziile materialului subliniază faptul că deplasarea interesului spre lectura publică și susținerea accesului la cultură prin intermediul cărții reprezintă reperele aplicative ale politicilor culturale existente în spații geografice diverse.

Introducere

Studiul aparatelor instituționale, respectiv școala, editura sau bibliotecile și librăriile, precum și obiectele lor de studiu, respectiv, cărțile, revistele sau ziarele, sunt factori de raportare la starea lecturii. În decursul secolelor s-a dovedit că cititorii instruiți au prezentat publicului splendide eseuri și au ținut discursuri strălucite asupra rolului și binefacerilor lecturii.

Instituțiile lecturii¹ nu au un loc bine definit în istoria socială și culturală. Multitudinea de surse și acumularea de fapte contradictorii în aparență devin obstacole ale unei percepții globale a sistemului de lectură încă de la începutul secolului XX. Unele publicații de specialitate propun texte și instrumente de referință utile care analizează realitățile concrete, instituționale, practicile și comportamentele a căror interacțiune continuă reprezintă modele ale lecturii publice. Ca și școala, muzeul sau libraria, biblioteca este o veche instituție, expresie a nevoii de conservare și o mărturie a activității intelectuale și creatoare a oamenilor. Prin revoluția industrială, care pune în valoare un program social de educare a maselor, crește rolul științei și tehnicii în procesele economice și dă acestei instituții – biblioteca – o imagine, un sens și un rol nou. Bibliotecile se schimbă, iar bibliotecarii sunt motorul acestei schimbări.

În perioada interbelică, problema la ordinea zilei a fost cea legată de lectura publică. Este vorba, pe scurt, despre deschiderea bibliotecilor spre toate clasele sociale, cu atenția îndreptată mai puțin spre rolul tradițional de conservare a fondurilor, și mai

¹ Richter 1998, p. 36.

mult spre constituirea unor fonduri moderne, la care să aibă acces publicul larg, precum și apropierea bibliotecilor de alte activități culturale și educative. Se înregistrează o intensificare a mișcării de modernizare a bibliotecilor care se manifestă pregnant după primul război mondial. Nu trebuie să uităm că acele eforturi de modernizare a instituțiilor lecturii, prin punerea în mișcare a serviciilor moderne, care răspund necesităților de informare, educație și de recreere a publicului, s-au produs pe fondul unor schimbări sociale majore: reducerea timpului de lucru care argumenta că timpul de relaxare este susceptibil a fi consacrat lecturii; bineînțeles este esențial să amintim și să subliniem posibila concurență cu radio-ul și cinema-ul.

Lectura, ca obiect social, este reinterpretată potrivit instituțiilor prin care se intermediază și este influențată de contextul istoric și probleme sociale de care este legată, generează modele de lectură. Manierele de a citi, silențios sau cu voce tare, în privat sau în public se manifestă prin discursurile și formele care le pun în scenă, prin interpretarea modelelor². De exemplu, lectura în tăcere sau cu voce tare a fost prezentă într-un anumit context religios, atât în educația copiilor, cât și în pietatea familiei. Biblia a fost multă vreme singura lectură, paginile sale citindu-se și recitindu-se, iar înțelepciunea sa fiind evocată constant.

Unii istorici au calificat acest tip de lectură nu tradițională, ci intensă, prin faptul că un număr de pagini/texte familiare au fost citite și recitite, cum este cazul Bibliei. Prezența *Cărții cărților/Bibliei* familiale, practica de a citi în grup în context religios și respectul pe care îl inspira acest gen de cărți, ca obiecte de lux, toate evocau **lectura**. Cărțile familiale (dar nu neapărat cele mai citite) erau dispuse, de obicei în salonul unei case. Prezența lor în această parte a casei semnifica respectul și importanța acestora, ca și comori de familie. Unii bibliotecari considerau radioul și cinema-ul ca aliați în stimularea interesului publicului pentru câteva subiecte și prin încurajarea lecturii raportându-se la bibliotecile lor.

Este evident faptul că acțiunea culturală a asociațiilor religioase, confederațiilor sindicale, partidele politice și o parte a bibliotecilor publice au făcut eforturi pentru construirea și menținerea unui sistem de lectură. Instituția lecturii a debutat prin împrumutul din mână în mână între posesorii de cărți (este un fapt sesizat încă din secolul al XVI-lea). Apoi, au apărut bibliotecile sătești. Modelul inițial s-a adaptat la topografia și demografia zonei deservite. Tipologia instituțiilor lecturii, în speță, a bibliotecilor, a fost în continuă schimbare. Biblioteca care era în serviciul parohiilor sau comunei a fost ulterior anexată unei școli. Biblioteconomia populară a fost doar un preludiu al unei istorii generale a instituțiilor de lectură. Peisajul lecturii populare în secolul XIX era confuz și dezordonat. Complement al școlii elementare, biblioteca populară introduce valorile dominante și moraliza comportamente pe care le propunea populației ca modele și aduce informații care ajută la organizarea existenței sale cotidiene și la o bună exersare a meseriei sale (de bibliotecari-actori).

Mutațiile generate de implicarea statului în reconstrucția unui sistem de lectură privat, abandonat, l-au redirecționat spre implicarea autorităților și asociațiilor locale. Bibliotecarii calificați investeau puțin câte puțin în instituțiile lecturii de masă și defineau orientările unei noi politici de dezvoltare a acestora. Terminologia de specialitate cunoaște modificări: bibliotecile populare devin biblioteci publice.

² Bonnacorsi 2009, p. 19.

Trebuie totuși menționat aici, interesul crescut al faimosului *Institut internațional de cooperare intelectuală*, din cadrul *Societății Națiunilor*, precum și publicațiile și activitățile care au avut ca scop susținerea lecturii publice. Acest institut s-a angajat, în anii '30, la trei studii consacrate bibliotecilor populare. Primul studiu, întreprins la cererea Biroului internațional al muncii, a examinat mijloacele pe care le au la dispoziție cei din lumea științei, a literaturii și artei și a trecut în revistă soluțiile pe care diverse țări le-a adus acestor probleme. Prin recomandările sale, institutul s-a pronunțat în favoarea unei legi care să permită fiecărei țări, crearea unei rețele de biblioteci populare și care să oblige comunele cu un anumit număr de locuitori să finanțeze o bibliotecă publică pe baza unor cheltuieli *per capita*. Cel de-al doilea studiu s-a concentrat pe rolul și formarea bibliotecarilor din bibliotecile populare. Cel de-al treilea raport trata misiunea socială și intelectuală a bibliotecilor populare, schițând principiile generale de urmat de biblioteci, în materie de clădiri, echipament, alegerea cărților, publicitate, extinderea serviciilor etc. Rolul unei biblioteci populare trebuia să fie, potrivit acestui studiu, „de a forma, a învăța, a întreba, a distra”³.

Remodelarea unui sistem de biblioteci în perioada interbelică: cazul Franței

Cei 20 de ani care separă cele două războaie mondiale apar ca ani decisivi în formarea conceptului și ideologiei de lectură publică. Războiul a adus în discuție problema regândirii structurilor lecturii publice rurale prin instituția bibliotecii comunale circulante⁴. Mai mult, războiul însuși și-a adus aportul în materie de reflecție profesională căreia îi sunt prezentate modele de organizare a lecturii de masă. Bibliotecarii francezi recunosc și apreciază amploarea și eficacitatea organizațiilor germane și americane. Reconstrucția regiunilor devastate sau generozitatea americanilor de a introduce modelul bibliotecii publice anglo-saxone constituie intervenții ireversibile în acțiunea profesională care se îndreaptă spre noi direcții.

Literatura de specialitate bibliologică a anilor '20 ai secolului trecut, prezintă un tablou tensionat și tumultos al unei cercetări aprofundate sau tenacitatea bibliotecilor moderne care înfruntă tradiționaliștii, cărora le opun o rezistență întesă. Moderniștii multiplică declarații de principii, promovează proiecte și inițiative, obligă chiar asociația profesională să acorde permanent atenție lecturii populare și fac presiuni asupra autorităților pentru a promova o politică națională a lecturii.

Înființarea bibliotecilor nu a intrat în programul C.A.R.D (Comitetul American pentru Regiunile Devastate), dar cartea și-a găsit, în mod natural, locul în instituțiile socio-educative și activitățile recreative organizate pentru copii. C.A.R.D a reconstruit totuși 13 biblioteci în cantoanele Vic, Blérancourt și Anizy pe care le-a dotat cu cărți pentru copii și pentru adulți. Populația rurală a avut de recuperat de sub darăamături câteva biblioteci locale, care dispuneau de un număr limitat de surse de lectură, neactualizate. C.A.R.D., fiind însă foarte atent la nevoile populației, a înființat în 1920 o secție pentru biblioteci. Au organizat, de asemenea, și cinci biblioteci coordonate de bibliotecari profesioniști americani, asistați de francezi. Un aspect important al ideii de rețea pentru bibliotecile franceze este transpunerea modelului american în contextul francez interbelic. Schema originală este modificată prin integrarea unui serviciu de mesagerie propriu, *bibliobus*-ul. Imaginat în Statele Unite la începutul anilor 1900, statul francez a finanțat construirea unui prototip prezentat la Expoziția colonială din anul 1931. Primul bibliobus francez a fost inaugurat de C.A.R.D, iar Jessie Carson⁵

³ *Apud.* Barnett 1998, p. 306.

⁴ Richter 1979, p. 2.

⁵ Bibliotecară și directoarea Bibliotecii Publice din New York, în anii '20 ai secolului trecut.

introduce utilizarea vehiculelor militare pentru transportul cărților în localitățile rurale. Absolvenții școlii americane de biblioteconomie ce funcționa pe teritoriul Franței (1923-1929) se află printre cei mai entuziaști și devotați susținători ai acestui proiect. În anul 1924 se pun bazele unei asociații a bibliotecilor circulante intercomunale. În anul 1929 se constituie o *Comisie a lecturii publice* ce avea ca obiectiv constituirea unei rețele de biblioteci mobile. În anul 1930, *Bulletin d' ABF* descria prezența bibliobusului pe teritoriul francez cititorilor săi, iar în anul 1933 este inaugurat primul bibliobus de fabricație franceză.

Descoperind realitatea franceză, de după război, Jessie Carson avea să fie frapată de sărăcia bibliotecilor populare franceze. Ea a prezentat situația acestor biblioteci la un congres al bibliotecarilor englezi și în fața *Ligii educației de la Nancy*. Carson descrie starea deplorabilă a spațiilor de lectură, calitatea îndoielnică a cataloagelor, modalitatea limitată de acces a publicului, cu servire indirectă, dezinteresul bibliotecarilor, care erau în general învățători sau secretari de primărie, fără formare profesională, biblioteconomică. Sunt cunoscute însă și contra exemple, care au avut un dinamism aparte: constituirea unei identități profesionale revendicative, care solicita o politică intervenționistă a statului; adoptarea, prin câțiva promotori eficienți și inventivi a modelului anglo-american al bibliotecii publice, înființarea bibliotecii pentru copii etc. Arhaismul francez, care de altfel nu este propriu unui singur domeniu de transmitere culturală, pune în lumină un mare număr de decalaje între instituțiile existente și societatea în schimbare.

Criza bibliotecilor și a lecturii în Franța (1895-1935) se înscrie în mutația sistemului de transmitere a cunoștințelor care necesită specializări care se circumscriu ideilor culturii umaniste. Organizațiile științifice internaționale de specialitate și-au pus problema adaptării bibliografiei la noile schimbări. Paul Otlet și Henri Lafontaine introduc conceptele de documentare și de lectură publică. În opinia acestora, biblioteca modernă este un factor dinamizator, de democratizare a științei, iar cititorul a fost considerat ca fiind cel care dă utilitate cărții. Criza lecturii populare se dezvăluie după anul 1934. Acțiunea statului francez era mai lentă. Conjugând temele unei gândiri muncitorești, reflectarea prospectivă asupra profesiei de bibliotecar și experiențele de pe teren de după 1918, noul secretariat de stat al sportului și a timpului liber s-a angajat, în primăvara anului 1936, la remodelarea sectorului public. Se pot menționa două inovații majore: o direcție națională a lecturii populare și organizarea planificată a lecturii rurale. Programul guvernamental de relansare economică a inclus și industria cărții. Ministerele educației și afacerilor străine au fost dotate fiecare cu un credit de 20 de milioane de franci pentru achiziția de cărți destinate bibliotecilor și instituțiilor franceze din străinătate. Gestionarea lor a fost încredințată Bibliotecii Naționale a Franței al cărui director, Julien Cain, a creat un serviciu pentru achiziții și repartizarea cărților. Acest serviciu a avut o importanță deosebită, J. Cain transformându-l în *Biroul de informare asupra bibliotecilor* (1938). Succesorul lui, Bernard Fay, l-a redenumit *Biroul de studii, cercetări și informare*, care includea și o secțiune de lectură publică. Acest birou a distribuit și difuzat liste selective și ghiduri practice celor din domeniul bibliotecilor. Din 1936, Biblioteca Națională a Franței a devenit organul coordonator și prestator de servicii pentru întreg ansamblul bibliotecilor și pentru lectura publică⁶.

Efectele primului război mondial asupra bibliotecilor au fost durabile. Multe dintre ele nu și-au regăsit nivelul lor dinainte de 1914 decât abia în anii '30. Criza din

⁶ Richter 1998, p. 36.

1929 a influențat și ea durabil finanțele și politicile publice. În anul 1928, totalul angajaților Bibliotecii Naționale a Franței, remunerați de către Stat, a fost de 174, și cu toată energia lui Julien Cain⁷, nu s-au putut obține mai mult de 237 angajați în anul 1940. Creditele pentru achiziția de cărți au reprezentat, în procente, doar 15 % din bugetul British Library. În anul 1929, 80 din 100 de autorități municipale au alocat mai puțin de 1 franc per locuitor și pe an activităților bibliotecilor respective și mai mult de jumătate au alocat mai puțin de 50 de centime.

Un factor important pentru dezvoltarea bibliotecilor publice a fost marcat de formarea profesională a bibliotecarilor. „*L'Ecole de chartes continue à former des archivists-paléographes mais le contenu des cours ne préparait en aucune manière les étudiants à travailler dans de grandes bibliothèques publiques modernes*”⁸ [*L'Ecole de chartes continuă să formeze arhiviști-paleografi, dar conținutul cursurilor nu pregătește sub nicio formă studentul pentru a lucra în marile biblioteci publice moderne*].

Formarea personalului bibliotecar din Franța a fost, în anii '20 ai secolului trecut, una dintre preocupările comitetului american, care a creat școala pariziană de specialitate (1923-1929). Este simptomatic a se vedea cum au apărut, în Franța, filiere de formare profesională în fiecare dintre cele trei componente istorice ale sistemului de lectură între 1935 și 1939: școala de bibliotecari a institutului catolic (1935), cea de la C.G.T.⁹ (1937) și cursurile de la Asociația Bibliotecarilor Francezi (1938). Acestea erau cursuri elementare destinate militanților benevoli și responsabililor de biblioteci mici. Programele examenelor profesionale s-au concentrat mai mult pe competențele tradiționale (catalogare, transcrierea de texte vechi, etc.) decât pe probleme de management a bibliotecilor moderne. Diploma tehnică de bibliotecar, obținută în 1932, a avut acest traseu, dar în același timp, este adevărat, a realizat și un progres prin stagiile organizate de câteva biblioteci.

Până la deschiderea de către americani a unei școli de bibliotecari la Paris în anii '20, nu a existat niciun învățământ care să promoveze metode moderne în biblioteci și nu s-a găsit nici un manual de inițiere teoretică asupra acestora. Este adevărat că Asociația Bibliotecarilor Francezi a organizat o serie de conferințe înainte de primul război mondial, dar ele au suplinat cu greu existența învățământului de specialitate al americanilor. Totuși, în Franța s-au distins între cele două războaie, trei variante de rețele de biblioteci: rețelele de cooperare în care bibliotecile schimbau periodic colecțiile lor; rețeaua ierarhizată unde bibliotecile centrale reînnoiau depozitele locale; rețeaua ierarhizată în care biblioteca centrală furniza cărți, din lectura curentă, bibliotecilor fixe care dispuneau de fonduri de referință proprii. În realitate, aceste trei scheme de organizare erau de cele mai multe ori combinate: bibliotecile centrale dintr-o rețea deserveau zonele de interes, diocese sau regiuni ori erau organizate centrale secundare ale căror depozite funcționau spontan, prin schimburi sau cooperări.

La începutul celui de-al doilea război mondial, ceea ce a frapat în acest domeniu a fost absența marilor biblioteci publice care să ofere adulților servicii de împrumut, de referințe, de documentare și informare. În locul acestora găsim totuși biblioteci municipale care oferă servicii unei elite cultivate și biblioteci școlare și populare, care încearcă să răspundă numeroaselor nevoi ale populației, ajutate fiind în activitatea lor de biblioteci catolice, muncitorești etc. Fără disponibilitatea permanentă a bibliotecarilor

⁷ Directorul Bibliotecii Naționale a Franței (BnF) în perioada 1930-1940; 1945-1964.

⁸ Barnett 1998, p. 410.

⁹ Confédération générale du travail [Confederația generală a muncii].

de profesie, formați după metode avansate, nu a fost o surpriză faptul că în mai multe orașe atitudinile trecutului au continuat să predomine, iar bibliotecile publice s-au degradat. În anul 1939 se poate afirma cu certitudine că o serie de atitudini tradiționale s-au modificat: preocuparea față de nevoile cititorilor, necesitatea bibliotecarilor de a avea un fond circulant, de a face cunoscute activitățile lor și de a încuraja publicul să frecventeze bibliotecile lor. Bibliotecile au început să se preocupe de ocuparea locului lor legitim în viața culturală a orașului.

Introducerea *modelului american*¹⁰ în Franța a fost determinant pentru evoluția sistemului de lectură. Mentalitățile și comportamentele bibliotecarilor au evoluat însă mai lent, tradiționaliștii acceptând mai greu noutățile din sistem și eliberându-se mai dificil de formulele bibliotecii populare. Trecerea de la lectura populară la cea publică, cu etapa intermediară a „*bibliotecii moderne*” a durat un sfert de secol, până în momentul în care statul a aplicat, în euforia Eliberării din 1944, mijloacele unei politici naționale de instituționalizare a lecturii.

Coordonatoarea ediției din anul 2009 a *Istoriei bibliotecilor franceze*¹¹, Martine Poulain, subliniază faptul că înapoierea bibliotecilor franceze a fost generală în perioada dintre cele două războaie. Voința politică era inconsistentă, ofertele și serviciile pentru public erau destul de reduse. Dar, în același timp, s-au născut și extins modele, în idei și fapte: biblioteca publică, documentarea, de exemplu. Perioada interbelică a cunoscut intense dezbateri, iar identitățile profesionale s-au construit și reconstruit.

În opoziție cu bibliotecile și bibliotecarii tradiționali, se lansează ideea lecturii publice și se structurează în maniera pe care o doresc promotorii acesteia. Semnificația bibliotecii se schimbă treptat, ea devenind o etapă indispensabilă în elaborarea de noi cunoștințe. Urbanizarea, școlaritatea masivă și prelungită, dezvoltarea unei „industrii culturale” și dezvoltarea echipamentelor, schimbările tehnologice crescânde sunt rupturi care subliniază în primul rând insuficiența, cea mai evidentă a rețelei de biblioteci.

Nu putem menționa aici toate schimbările intervenite în organizarea și procedurile serviciilor de lectură din Franța între cele două războaie mondiale. Putem însă concluziona, pentru această segment al lucrării, că toate inovațiile, schimbările, modelele urmate au modificat radical imaginea instituțiilor lecturii, respectiv a bibliotecilor.

Politica culturii în România interbelică

La români lectura publică s-a instituționalizat, ca și în alte state europene, în secolul al XIX-lea, când numărul cititorilor a început să crească, datorită dezvoltării învățământului.

Societatea românească a parcurs în perioada interbelică un amplu proces de transformare socială, politică, dar și culturală. Noul stat român, „*statul cultural*”, a subliniat ideea potrivit căreia vechile instituții culturale (ASTRA) trebuiau să cedeze întâietate inițiativelor statului. În perioada interbelică, ASTRA s-a opus instituirii monopolului Ministerului Instrucțiunii Publice asupra propagandei culturale, argumentându-și poziția prin sublinierea discontinuităților pe care le generează schimbările de guvern pe toate planurile. Însă problema deșteptării și întăririi conștiinței naționale a fost și a rămas obiectivul central al activității Astrei, iar culturalizarea maselor calea atingerii lui¹², inclusiv prin înființarea de biblioteci. Asociația a continuat să-și dezvolte *rețeaua de biblioteci*, făcând abstracție de directivele Fundației Culturale Regale, deși, teoretic, legislația era obligatorie pe tot teritoriul României întregite.

¹⁰ Richter 1989, p. 29.

¹¹ *Histoire des bibliothèques françaises* 2009, p. 308.

¹² Moga 2003, p. 215 și urm.

Politica culturală a statului din timpul României Mari a vizat și reformarea în domeniul bibliotecilor, ca parte integrantă a unui proces de culturalizare a populației românești. Politica culturii românești interbelice și-a propus rezolvarea câtorva probleme capitale, printre care - problema cultivării maselor și problema învățământului practic.

În perioada interbelică, problema la ordinea zilei a fost cea legată de lectura publică. Este vorba, pe scurt, despre deschiderea bibliotecilor spre toate clasele sociale, cu atenția îndreptată mai puțin spre rolul tradițional de conservare a fondurilor și mai mult spre constituirea unor fonduri moderne, la care să aibă acces publicul larg, precum și apropierea bibliotecilor de alte activități culturale și educative.

Programul cultural viza în primul rând mediul rural, țăranimea fiind angajată în procesul de transformare a societății. Institutul Social Român (I.S.R.) a publicat întreg ciclu de conferințe susținute de personalitățile interbelice despre teoria și politica culturii între 1927-1928¹³, iar profesorul Ștefan Bârsănescu a editat la Iași, în anul 1937, un serios studiu de pedagogie despre politica culturii¹⁴ în România contemporană. Prin acest studiu profesorul Bârsănescu devine întemeietorul politicii educației ca domeniu de cercetare.

Sub conducerea ministrului dr. Constantin Angelescu¹⁵ (1922-1926), autorul unui program numit „*ofensiva culturală*”, sistemul de învățământ a fost reformat și modernizat sub toate aspectele. Educația în general, lectura în special, fusese un apanaj al elitei intelectuale și cu dare de mână. Țăranul, măcinat de problemele vieții, nu era preocupat de lectură și de aceea, intelectualii satelor, învățătorul și preotul, în general, trebuiau să promoveze necesitatea și utilitatea cărții și lecturii în rândul populației rurale.

În lucrarea „*Cartea: politica ei și a bibliotecii*”, Iosif Gabrea subliniază că „*biblioteca este instituția în care se organizează cititul cărților de către cei care nu și le pot procura personal.*”¹⁶. Cum situația materială precară a românilor s-a accentuat, în vreme de criză, această imposibilitate de a cumpăra cărți a devenit regulă, iar biblioteca un bun colectiv. Se recomanda în acea situație ca biblioteca să aibă un caracter dinamic, iar << *bibliotecarul „misionarul cărții”[...], educatorul și inițiatorul comunității dornice de citit...*>>¹⁷.

În „*ofensiva culturală*” inițiată în lumea satului de către dr. Constantin Angelescu s-a urmărit sprijinirea învățătorului prin editura *Casei Școalelor* (înființată în anul 1896 de către Petru Poni), devenită ulterior *Casa Școalelor și Culturii Poporului* – instituție specializată în educația adulților și în coordonarea activității culturale. Editura *Casei Școalelor*, edita și difuza cărți, foi volante sau broșuri, scrise cu tipar mare și cuprinzând bucăți alese din scriitorii clasici români, care să trezească interesul țăranului, și nu doar a unor cărți care să rămână cu foile netăiate în biblioteci sătești frumos aranjate.

Casa Școalelor – instituție specializată în educația adulților și în coordonarea activității culturale – a avut o contribuție importantă la crearea și dotarea bibliotecilor publice care, în concepția inițiatorilor lor, aveau rostul de a mijloci populației rurale

¹³ *Politica culturii* 1930.

¹⁴ Bârsănescu 1937.

¹⁵ Ministru al Cultelor și al Instrucțiunii între 12 decembrie 1918 – 27 septembrie 1919, ministru al Instrucțiunii Publice între 19 ianuarie 1922 – 27 martie 1926 și 22 iunie 1927 – 3 noiembrie 1928, ministru al Instrucțiunii Publice, Cultelor și Artelor între 11 noiembrie 1933 – 3 ianuarie 1934 și 5 ianuarie 1934 – 18 noiembrie 1937.

¹⁶ Gabrea 1933, p. 17.

¹⁷ Gabrea 1940, p. 20.

legătura cu cartea și după terminarea școlii sau a cursurilor de alfabetizare. Munca de învățător trebuia însoțită de munca de bibliotecar. În ambele cazuri, cel mai important aspect a fost cel al calității, în special cel al transmiterii cunoștințelor necesare.

Aceeași tendință de reformare a fost continuată și de alți miniștri ai învățământului, precum Dimitrie Gusti¹⁸ (1932-1934). Politica sa școlară a fost o „politică a culturii”, practică și militantă¹⁹, care susținea „o concepție de cultură care nu este numai intelectuală”²⁰. În opinia lui Gusti, dacă un minister are în sarcina sa crearea unei culturi superioare, administrarea culturii este prima sa misiune și se realizează pe două căi: școala oficială și cultura poporului²¹.

Factorii politici au înțeles importanța strategică a acestui program și au sprijinit, prin investiții consistente, dezvoltarea bazei materiale a învățământului și a rețelei sale instituționale.

În bogata sa activitate, Dimitrie Gusti a fost preocupat și de starea întregului *sistem de biblioteci* din România. Gusti a fost un fervent susținător al culturalizării satelor românești prin intermediul cărții. Programul de cercetare al *Școlii Sociologice* conduse de D. Gusti cuprindea următoarele aspecte legate de activitatea bibliotecilor: creșterea interesului față de biblioteci, ca instituții de educație; analiza fenomenului lecturii în contextul socio-cultural interbelic; colectarea unui material documentar util în evaluarea situației bibliotecilor din perioada dintre cele două războaie mondiale. D. Gusti sublinia în conferințele sale referitoare la politica culturii, organizate de *Institutul Social Român* sau difuzate la radio între anii 1931-1935, în cadrul emisiunii *Orele culturii*, că pe lângă crearea de biblioteci, trebuie să se ducă „o violentă campanie pentru deșteptarea gustului de a citi”²².

Perioada de ministeriat al lui D. Gusti (1932-1934) a cunoscut o serie de experimente semnificative, multe după modele din străinătate: *bibliotecile pentru copii*, *sărbători ale cărții și ale naturii*, teatru pentru copii, dar cel mai important experiment a fost cel al *școlilor țărănești*. În planul de lucru al Fundației Culturale Regale era inclusă, ca una dintre preocupările principale, grija de a asigura căminelor culturale oameni pregătiți să conducă viața unui sat. Căminul Cultural, „locul de întâlnire al puterilor culturale ale unui sat”²³, avea nevoie de astfel de oameni, formați la un nou tip de școală, o școală a adulților, denumită generic *școala superioară țărănească*.

Practic, politica culturală la sate includea două aspecte majore: cartea pentru țărani și biblioteca rurală. Ambele erau corelate și se condiționau reciproc. Criteriul de selecționare a cărților pentru țărani nu putea fi stabilit decât în baza scopului, valorii personale și subiectivității atribuite de țărani lecturii. Ceea ce îl îndemna pe țăran să citească nu era plăcerea de a citi, ci învățămintele pe care le putea dobândi; deci, țăranul nu citea din necesitate, ci din interes, deoarece el era interesat de cărțile cu informații agricole, de cunoștințe utile vieții zilnice și numai în al doilea rând era interesat de cărțile religioase și literare.

¹⁸ Originar din orașul Iași, Gusti a trăit între anii 1880-1955. Profesor universitar la Iași și București. Fondatorul Școlii Sociologice (Monografice) de la București, apreciat ca unul dintre cei mai iluștri sociologi de talie internațională. A înființat și condus Institutul Social Român (1921-1948), revistele „*Arhiva pentru știința și reforma socială*” (1919-1943) și „*Sociologie românească*” (1936-1944).

¹⁹ Gusti 1934, p. 511.

²⁰ Zaharian 1971, p. 158 și urm.

²¹ Zaharian 1971, p. 162.

²² Gusti 1936 a, p. 483.

²³ Gusti 1936 b, p. 437-438.

În contextul unor asemenea inițiative generoase, bibliotecile și lectura publică din România vor beneficia de sprijinul necesar integrării lor în noile structuri educaționale și culturale.

Practici de lectură în bibliotecile satești din România interbelică

Cheia unei biblioteci moderne este organizarea ca instituție funcțională și personalul calificat al acesteia. Între încercările de constituire a unor structuri funcționale, pentru o mai bună activare a bibliotecilor s-a numărat și inițiativa dr. C. Angelescu și a prof. N. Iorga de înființare a *Asociației Bibliotecilor publice cu caracter de stat* și hotărâtă prin Decretul-lege nr. 2.838 al Consiliului de Miniștri din 5 iulie 1919. Aceasta era doar un demers de concentrare a eforturilor pentru refacerea bibliotecilor distruse de război și crearea altora noi. N-au lipsit nici încercările de creare a unei *rețele de biblioteci* și a celor pentru îndrumarea acestora. Un rol important în organizarea și dezvoltarea lecturii a fost asumat de *Casa Școalelor și a Culturii Poporului* și unele fundații culturale care au demarat programe de ridicare la cultură a populației românești, inițiind o veritabilă politică a culturii.

În 9 septembrie 1922, *Casa Școalelor și a culturii poporului* redacta „*Regulamentul și instrucțiunile pentru funcționarea bibliotecilor școlare și populare*”, act normativ extrem de important pentru structurarea și organizarea sistematică a instituției bibliotecare moderne. Conținutul bibliotecii publice rurale urmărea educația la nivel elementar (igiena, gospodărie) și familiarizarea cu practica lecturii. În anul 1932, când în fruntea Ministerului Instrucțiunii Publice s-a aflat Nicolae Iorga, s-a redactat cea dintâi *Lege de organizare a bibliotecilor satești și orășenești*, preluate în grija Ministerului de Interne, bibliotecarului îi revenea, în primul rând, sarcina de a redresa bibliotecile părăsite și de a organiza altele noi. Prin acțiunea de înființare a bibliotecilor satești s-a urmărit în special, reducerea analfabetismului și schimbarea mentalității tradiționale cu una modernă, potrivită cu exigențele perioadei interbelice.

Preocuparea pentru *problematica lecturii publice* la sate este prezentă și în programul *Fundației Regale*²⁴, program inspirat în parte, după modelul american și care avea în vedere o vie propagandă a cărții și a lecturii în comunitate, prin intermediul bibliotecilor satești și a căminelor culturale. Programul era bine articulat, bazat pe analiza sociologică și cunoașterea directă a realității interbelice și care acorda un loc important „acțiunii culturale”.

Înființată în 1921, *Fundația Culturală „Principele Carol I”* propunea o strategie complexă prin care, lectura publică, îndeosebi în mediul rural, ocupa un rol important. Fundația propunea, de asemenea, și modelele de biblioteci pentru a fi vizitate de cei interesați: biblioteca pentru copii, bibliotecă pentru săteni, biblioteca pentru cărturarii de la sate. Căminele culturale întemeiate de Fundație aveau un program care viza ameliorarea stării de sănătate, a educației și culturii, acordând lecturii publice un interes explicit: „*Efortul Fundației în ordinea bibliotecilor este să le dea un caracter dinamic, să nu rămână ceea ce sunt: muzee de cărți neatînse și necitite. Să nu aștepte ca omul să vie după carte, ci cartea să se ducă după om. Bibliotecarul să intereseze școală și oamenii, să creeze ore de lectură, iar biblioteca sau Căminul care o adăpostește să stimuleze, să distingă, să încerce toate mijloacele bune cari tind la dezvoltarea gustului de citire*”²⁵.

Pentru *înființarea bibliotecilor satești* și pentru cititorii țărani s-a tipărit colecția enciclopedică „*Cartea Satului*”, care s-a editat urmărindu-se ca în fiecare casă a

²⁴ *apud.* Buluță 2000, p. 162.

²⁵ Buluță 2000, p. 162.

sătenilor să pătrundă cărți, pentru culturalizarea acestora. Pentru rezolvarea problemelor cultural-educative din lumea satului s-au implicat și *Fundațiile Culturale Regale*, care au acordat sprijin căminelor culturale în jurul cărora erau grupați cărturarii comunelor: învățătorul, preotul, medicul, silvicultorul, agronomul. Pe întreg cuprinsul țării, până în anul 1940 s-au înființat peste 1500 de cămine culturale, cu tot atâtea biblioteci și săli de lectură. Cu scopul obținerii unor rezultate pozitive privind răspândirea cărții în mediul rural, D. Gusti și colaboratorii săi au acordat o atenție deosebită calității cărților, atât după conținut cât și estetic. La sate, „Cartea Satului” s-a răspândit prin micul depozit de cărți al căminului cultural. În anul 1936, funcționau 433 asemenea mici depozite de cărți sau „librării ale căminelor culturale”. În anul 1938, Fundația editează o broșură intitulată „*Instrucțiuni pentru organizarea și funcționarea bibliotecilor satești și Liste de cărți potrivite pentru biblioteca unui cămin cultural*”. Instrucțiunile prevedeau în mod expres că biblioteca, pentru a-și putea îndeplini funcțiile sale, trebuia adaptată la starea satului, la felul lui de viață, la știința de carte, precum și la vârsta oamenilor, la nevoile lor.

Înființarea de noi biblioteci românești, în special în mediul rural, reprezenta una dintre cele mai necesare acțiuni ale vremii. În Transilvania interbelică existența bibliotecilor satești se impunea ca necesitate a susținerii primei alfabetizări a locuitorilor din acel mediu. Lectura cărților, prin circulația ideilor, trebuia să asigure schimbările de mentalitate și implicit schimbările sociale evidente (reducerea analfabetismului), în concordanță cu exigențele perioadei interbelice.

Criteriul de selecționare a cărților pentru țărani nu putea fi stabilit decât în baza scopului, valorii personale și subiectivității atribuite de țărani lecturii. Ceea ce îl îndemna pe țăran să citească nu era plăcerea de a citi, ci învățămintele pe care le putea dobândi prin lectură; deci, țăranul nu citea din necesitate, ci din interes, deoarece el era interesat de cărțile cu informații agricole, de cunoștințe utile vieții zilnice și numai în al doilea rând era interesat de cărțile religioase și literare.

Părerile exprimate de cititori pe fișele de împrumut întrebuințate în bibliotecile populare „Concordia”, de exemplu, s-au constituit într-un material documentar important pentru analiza practicilor de lectură ale țăranilor. Materialul demonstra că cititorul de la sate nu se mai mulțumea doar să citească o carte, ci arăta că el este în măsură să aprecieze valoarea unei cărți, făcând asocieri de idei în legătură cu ceea ce a citit și chiar punând în aplicare unele lucruri citite și considerate utile pentru el.

Aceste opinii ale cititorilor au ridicat și problema stilului în care erau scrise cărțile din biblioteca satului. Cărțile pentru țărani trebuiau adaptate nivelului cultural al păturii sociale căreia se adresau acestea.

Iată câteva exemple de opinii exprimate de cititori, la care vom menționa doar datele de identificare: ocupația, nivelul studiilor și vârsta: I.B., agricultor, 43 ani, 6 clase primare, scrie despre „*Gospodăria rurală*” de D. Dinescu – „*Am cercetat cartea după cum m-am întâlnit cu diferite probleme în gospodărie. Trebuie să cumpăr și eu o carte de asta. Așa carte bună n-am întâlnit în branșa mea*”²⁶ sau P.B., pantofar, 54 ani, 4 clase primare, a citit „*Pe urmele Mântuitorului*” de Iosif Trifa și declara – „*în această carte am aflat ceea ce nu am știut până în prezent și e foarte plăcută și interesantă*”²⁷.

Un alt gen de informații asupra practicilor de lectură ale țăranilor, dintr-un sat românesc cu cămin cultural, au relevat următoarele fapte:

²⁶ Lupaș 1938, p. 60.

²⁷ Lupaș 1938, p. 63.

- fiind o bibliotecă populară, toți sătenii care știau să citească și cei care mai puteau să citească nu rămâneau indiferenți față de cărți;
- perioada în care se citea cel mai mult era iarna, iar vara citeau doar funcționarii, meseriașii și ciobanii care citeau în timpul repaosului de la prânz;
- locul în care se citea nu era localul bibliotecii, ci acasă la țăran, ca urmare a lecturii (citirii) cu voce tare, dar și pentru faptul că nu se mai citea doar „unul pentru el, ci de către unul pentru mai mulți”²⁸.

De asemenea, din analiza tabelelor statistice privind proveniența cărților, a cărților citite în perioada 1930-1933, pe categorii de profesii și pe vârste sau a celor mai frecvente cărți citite, cel interesat de fenomenul lecturii interbelice poate extrage o serie de informații răspunzând la întrebări de genul: care a fost instituția care a făcut cea mai mare donație de cărți; care era profesiunea celui care citea mai mult sau mai puțin; care era cititorul cu cea mai mică sau mai mare vârstă; care erau cele mai frecvente cărți citite (titluri); câte cărți au fost citite în perioada de referință ?

În loc de concluzii...

În perioada interbelică, procesul de modernizare a sistemului de biblioteci înregistrează o dinamică a reorganizării instituționale și a lecturii. Deplasarea interesului spre lectura publică și susținerea accesului la cultură prin intermediul cărții, care servește interesele publicului, indiferent de vârstă, pregătire profesională, proveniență (din mediu rural sau urban etc.), reprezintă reperele aplicative ale politicilor culturale existente în spații geografice diverse.

Introducerea modelului american²⁹ în Franța a fost determinant pentru evoluția sistemului de lectură. Mentalitățile și comportamentele bibliotecarilor au evoluat însă mai lent, tradiționaliștii acceptând mai greu noutățile din sistem și eliberându-se mai dificil de formulele bibliotecii populare. Trecerea de la lectura populară la cea publică, cu etapa intermediară a „*bibliotecii moderne*” a durat un sfert de secol, până în momentul în care statul a aplicat, în euforia Eliberării din 1944, mijloacele unei politici naționale de instituționalizare a lecturii.

Societățile și fundațiile culturale în care activau intelectualii români au atras atenția, începând cu secolul al XIX-lea și continuând cu următorul, asupra bibliotecilor și valorii manuscriselor și cărților vechi pe care acestea le păstrau precum și asupra necesității cunoașterii acestora de către marele public.

Problema bibliotecii și a rolului ei în viața culturală a românilor ardeleni a fost o preocupare permanentă a intelectualilor. Aceștia subliniau în mod frecvent necesitatea înființării bibliotecilor într-o societate aflată în plin proces de afirmare culturală și națională, prin crearea statului național unitar român la 1918. Intelectualii investeau puțin câte puțin în instituțiile lecturii de masă și defineau orientările unei politici culturale care să contribuie la dezvoltarea acestor instituții. Terminologia de specialitate interbelică privind aceste instituții cunoaște modificări: bibliotecile populare devin biblioteci publice.

În România interbelică existența bibliotecilor sătești se impunea ca necesitate a susținerii primei alfabetizări a locuitorilor din acel mediu. Lectura cărților, prin circulația ideilor, trebuia să asigure schimbările de mentalitate și implicit schimbările sociale evidente (reducerea analfabetismului), în concordanță cu exigențele perioadei interbelice.

²⁸ Săndulescu 1934, p. 29-32.

²⁹ Richter 1989, p. 29.

Bibliografie

- Barnett 1998 – Graham Keith Barnett, *Histoire des bibliothèques publiques en France de la Révolution à 1939*, Promodis, Paris, Editions du Cercle de la Librairie, 1998.
- Bârsănescu 1937 – Ș. Bârsănescu, *Politica culturii în România contemporană: studiu de pedagogie*, Iași, 1937.
- Bonnacorsi 2009 – J. Bonnacorsi, *Le devoir de lecture: méditations d'une pratiques culturelle*, Paris, 2009.
- Buluță 2000 – G. Buluță, *Scurtă istorie a bibliotecilor din România*, București, 2000.
- Gabrea 1933 – I. Gabrea, *Cartea: politica ei și a bibliotecii*, București, 1933.
- Gabrea 1940 – I. Gabrea, *Mișcarea pedagogică din România între anii 1920-1940*, București, Editura <<Bucovina>> I. E. Toroutiu, 1940.
- Gusti 1934 – D. Gusti, *Politica școlară în cadrul statului cultural*, în *Un an de activitate la Ministerul Instrucției, Cultelor și Artelor*, București, 1934, p. 511.
- Gusti 1936 a – D. Gusti, *Școala primară și cultura poporului*, în *Căminul cultural*, an II, nr. 9, septembrie, 1936, p. 483.
- Gusti 1936 b – D. Gusti, *Școlile țărănești*, în *Căminul cultural*, an II, nr.3, ianuarie-februarie, 1936, p. 437-438.
- Histoire des bibliothèques françaises* 2009 – *Histoire des bibliothèques françaises: les bibliothèques au XXe siècle, 1914-1990*, sous la direction de Martine Poulain, Paris, 2009.
- Lupaș 1938 – O. Lupaș, *Bibliotecile populare „Concordia” din județul Arad*, Concordia: Institut de arte grafice și editură, Arad, 1938.
- Moga 2003 – V. Moga, *Astra și societatea*, Cluj-Napoca, 2003.
- Politica culturii* – *Politica culturii: 30 de prelegeri publice și comunicări organizate de Institutul Social Român*, București, 1930.
- Richter 1979 – N. Richter, *La lecture publique en France de 1918 à 1945*, Le Mans, 1979.
- Richter 1998 – N. Richter, *Cinq siècles de lecture populaire*, Bernay, 1998.
- Richter 1989 – N. Richter, *La lecture & ses institutions: la lecture publique 1919-1989*, Le Mans, 1989.
- Săndulescu 1934 – A. Săndulescu, *Date și observații asupra cetitului într-un sat cu cămin cultural*, în *Căminul cultural*, an I, nr.1, noiembrie 1934, p. 29-32.
- Zaharian 1971 – E. Zaharian, *Pedagogia românească interbelică*, București 1971.

During the interwar period reading institutions

Abstract

This paper has as goal to illustrate certain ways to reshape library systems, as institutions of reading, following models and having in mind social, political and cultural contexts of the interwar period.

The first part of the paper focuses on the case of the French reshaping of the library networks between the two World Wars. The second part analyses some of the key points of the culture politics in interwar Romania and also the way in which they have influenced reading practices within libraries, especially rural ones.

As a conclusion to this paper it is emphasized that moving the interest towards public reading and sustaining access to culture through books represent the practical key points of the culture politics that exist in diverse geographical areas.